

VANADE EESNIMEDE NORMIMISEST

FRED PUSS, FRED@ISIK.EE

Ajaloolane-genealoog, Eesti Isikulo Keskuse juhataja

TARTU, 2009-2017

Ühe inimese nimi võib esineda eri dokumentides eri kujul. Eriti palju nimekujusid leiab ühe inimese puhul enne Eduard Ahrensi rajatud kaasaegse kirjaviisi võidulepääsu alates 1870. aastatest. Üldiselt hääldati eesti keelt aga perekonnaloos käsitletaval perioodil kogu aeg ühtemoodi, vaid uue kirjaviisi levik arenes väga pikkamööda. Näiteks 1872-1874 olid uues kirjaviisis umbes pooled, 1875 umbes kolmveerand, 1879-1880 aga juba 90% eesti keeles ilmunud trükistest.

Mitmete kirjapiltide põhjal, mis ühe inimese eesnime puhul eri allikates võivad esineda (samuti kehtib see kohanimede ning ka kõikide teiste pärisnimede puhul), samuti vaadates vastava kirjapanija teisi üleskirjutusi, saab teha paikapidavaid järeldusi tolleaegse häälduspärase nime kohta.

Eesti kirjakeel arenes välja alles 20. sajandiks, ametlikud ja ainukasutatavad nimekujud fikseeriti iga inimese puhul esimest korda alles perekirjade ehk tolleaegse rahvastikuregistri sisseseadmisega alates 1926. aastast, peamiselt 1930. aastail, mille puhul pöörati esimest korda eesti keele ajaloos riiklikul tasemel ja senisest organiseeritumalt tähelepanu nimede õigekirjale. Siis sai perekirja kantud inimene ühe ja kindla nimekuju, mida võis muuta ainult perekonnaseisuametniku otsusega (*Kodaniku eestipärane perekonnanimi või nimi, mis perekonnaseisuraamatute järgi ei vasta õigekeelsuse eeskirjadele, parandatakse tema soovil õigekeelsuse eeskirjade kohaselt*). Tasub mainida, et perekirjades, mis seega kajastavad inimeste soovi oma nime kirjutada, on väga selges ülekaalus häälduspärase kirjaviisis nimed, üsna vähe on seal Lisosid või Vahher'eid, kuigi ka neid esineb. Küllap näitab seegi, et nimekandja ise teadis, kuidas tema nime hääldatakse ning eelistas nime sellisena ka kirja panna.

Sealt alates võib "normaalseks" lugeda kõiki nimekujusid. 20. sajandi, eriti selle viimase veerandi nimed ei saa mingil juhul olla aluseks meie 400-aastase perekonnaajaloo andmete tõlgendamisele. Muutunud on teadlikkus, kujunenud on välja kirjakeel ja -oskus, arenenud on hääldus (inimesed suudavad võõrkeeli õppida ja hääldada neid olenevalt inimese muusikalisest kuulmisest üsna õigesti) jne. 20. sajandi nimede kirjapilt pole reeglina muuta põhjust. Kui keegi on tänapäeval Karel, siis ta ongi Karel ka häälduse järgi. Tõenäoliselt polnud aga 19. sajandi lõpuni Eestis ühtegi inimest, kelle põhilise nimekuju, hoolimata selle kirjapildist kirikuraamatutes vm dokumentides, peaks jätma Karel'iks.

Samas võiks julgelt muutmata jätta juba 19. sajandi teisel poolel üha sagedamini kasutatud saksapärase nimed (Elisabeth Helene, Charlotte Lydie, Vilhelmine Marie jne), ühe erandiga – nende puhul **tuleks w-täht asendada v-tähega**, kuna vanemas eesti kirjakeeles kasutati saksa keele eeskujul w-tähte eesti keele v-tähe märkimiseks. Korraga, st samas tekstis neid tähti eri tähtede märkimiseks ei kasutatud. Samaaegselt aga kuni 1940. aastani eri kirjatüüpides ning eri kirjutajate poolt kasutati neid küll, st sinnamaani oli kohti, kus esines v asemel alati w). See w->v muudatus kehtib ka perekonnanimede puhul. Üleminek w-lt v-le kestis eesti keeles pikka aega (alates ca 1906 kuni 1940). Siiski etniliste sakslaste perekonna- ja ka eesnimede puhul pole mõtet seda reeglit kasutada. Wilhelm von Wrangell jäägu ikka sellise nimekujuga, kuid eestlase puhul peaks kasutama Vilhelmine Bergvald.

Kirjakeele oskuse kohta huvitav näide aastast 1918. Kasaritsa vallaelanike nimekirjas (mitte vallaliikmete, nagu Saagas ekslikult kirjas) on kirja pandud järgmised nimed: *Eeduart, Petter, Aukust, Hildakart, Iltekard, Rutohn, Pernard*. Tõenäoliselt ei arva ükski suguvõsauuriija, et sugupuul peaks esitama just sellise nimekuju.

Soovitan nimesid minimaalsel vajalikul määral normida, et oleks tagatud uurimise hõlpsus ja ülevaatlikkus ka teie enda andmetes (mis mõte on teha näiteks statistikat, et selles suguvõsas on kolm *Totz'i*, kaks *Toots'i* ja üks *Tots'i*?). Kindlasti väärivad aga kõik nimekujud ühe inimese kohta säilitamist (veel parem, kui on võimalik säilitada see koos teabega, kus allikas milline nimekuju on). Küsimus on töö korrektses organiseerimises, millele tuleb tähelepanu pöörata kohe tööd alustades, kuna hiljem on paljuski seda võimatu enam ümber teha ilma väga suure ajakuluta.

Ühtset reeglit pole nimede normimiseks võimalik kehtestada, **ka murdekeelt tuleb arvesse võtta**. Kui näiteks keskmurde alal võiks Liso normida Liisuks, siis Tartu ja Võru murde alal võiks ta normida Liisoks. Avaldatud murdetekstid on siin palju abiks ning soovitan nende kaudu tutvuda oma esivanemate keelega. Raamatukogudest leiab vastava kirjanduse näiteks [siit lingi](#) alt, Eesti murrete kaart ning mitmed lingid on koondatud Eesti Keele Instituudi [leheküljele](#).

Samas on suuline kõne ja kirjakeel kaks eri asja, seega ei saa murdetekstides või mälestustes kirja pandud *Nikkalai* nime jätta selliseks, vaid peaks selle normima ikka Nikolaiks, nagu ta nähtavasti ka kirikuraamatutes esineb. Nime rahvapärane hääldus ning hüüdnimed on aga täiesti eri teema. Siin on juttu nimede kirjutamisest, mille puhul aga peab siiski arvestama ka nende hääldust.

Ühtset normimise ehk korrastamise põhimõtet saab nimede puhul küll kasutada, kuid erandid jäävad alati. Tõde me ei saa selles küsimuses välja selgitada, kuid peame püüdlema parima võimaliku eesti keele poole. Igasugustest katsetestki eesti keele hindamisest loobuda vaid sellepärast, et 400 aasta jooksul kirja pandud nimede normimiseks pole võimalik ühte reeglit välja mõelda, ei ole põhjendatud.

Normida tuleb aga nii vähe, kui vajalik, et nimi vastaks õigekirjale. Näiteks Liso ei vasta, Liiso juba vastab õigekirjale. Kui selgub, et nominatiiv on Mihkli, siis ongi nimekuju Mihkli, ei ole vaja temast teha Mihkel'it, kuna Mihkli vastab eesti keeles välja kujunenud kirjakeele normidele, näiteks Michkel aga sellele ei vasta.

Lisaks peab arvestama ajalooliste traditsioonidega. Mariat ei normi Mariaks lihtsalt sellepärast, et me hääldame i-d pikalt. Mina aga normime Miinaks, kuna Mina polnud uue kirjaviisi reeglitele vastav eesnimi. Minna on aga juba teine nimi. On väidetud, et Mina't ei saa normida, kuna ei tea, kas see on Miina või Minna. Horisontaalne kriips n tähe peal topeldab seda ning siis on ta Minna, muudel juhtudel Miina. Topeldamiseks kasutati kriipsu ka m-tähe peal, näiteks [siin sünnisissekandes](#) (EAA.1288.1.57:20, kanne nr 272-273) on näha, et ühel kaksikul on perekonnanimi Tam (kriipsuga m-tähe peal), teisel Tamm, ka meie ei kirjuta kõiki tähti alati samamoodi, kuid tihti eksitakse sellise tähe välja lugemisel ning kirjutatakse see ühekordselt.

Normimisega ei maksa muidugi liialdada, Adost ei pea tegema Aadut, saartel võib ta jääda Oad'iks või Aad'iks, Jaen võib jääda Jaen'iks (omastavas siiski Jaani), Hans Hans'uks, mitte Ants'uks jne. Kõige olulisem on aga lahti saada Marry'dest ja Jurry'dest, mida üheski sugupuus ei peaks eksponeerima, küll aga võib seda teha tsitaatidena (vt altpoolt).

Eesti Isikuloo Keskuse uurimustes kasutame nimekujude puhul sellist vormistust:

*Jüri (*Jürri, ooJürri, 2.ooIõpu, +Jüri, Jürri, Jüri, FOpiü, Iõpu)*

Esikohal sulgude ees on normitud nimi ning *oo+ märkidega tähistatud vastavalt sünni-, abielu- ja surmasissekannetest saadud nimekujud ning esitatud on need eespool kui kahtlemata kõige olulisemad. Kuuest eri nimekujust on valitud see, mis vastab normitud kirjakeelsele nimele ehk suure tõenäosusega häälduspärasele nimele. Kui seda nimekuju ei esineks üheski allikas, tuleks see tekitada. Osad nimekujud (nt *Jürri*) esinevad siin näites mitu korda, kuna meetrikasissekannete puhul on nad eraldi välja toodud, lisaks esineb *Jürri* aga ka mujal allikates. Ideaalne oleks veel kirja panna aastad, näiteks:

*Jüri (*Jürri, ooJürri, 2.ooIõpu, +Jüri, 62 Jürri, 64, 65, 78 Jüri, 98 FOpiü, 06 Iõpu)*

st nimekuju Jüri esines aastatel 1864, 1865, 1878 jne. Kuid see oleks liiga ajamahukas ning tõenäoliselt ei anna ka midagi suurt juurde, mõistlik oleks seda aega kasutada pigem uute andmete leidmiseks.

Kui ühe inimese puhul on eri kirjapanekutes tegu lausa eri nimedega, nagu näiteks Jürgen ja Jüri, siis sellised asjad saab lahendada kommentaaridega. Näiteks:

*Jüri (*Jürgen, ooJurri, Jürri, Jürgen)*

ning märkusena nimekujude kohta saab lisada kommentaari, et nendes allikates on ta Jürgen, aga seal ja seal Jüri (püüdes vastavatele allikatele leida ühise nimetaja – näiteks hingeloendid ühelt poolt ja kirikuraamatud teiselt poolt). Hea oleks lisada juurde ka oma empiirilise vaatluse tulemusi, näiteks “Võib täheldada, et selline nimevaheldus esineb ka teiste Jüride/Jürgenite puhul sellel perioodil, seega nähtavasti sõltus see kirikuõpetaja vahetusest.”

Nimede normimine:

- tagab andmete töötlemisel nende ühtluse (kui teil on andmebaasis või ka kujundatud sugupuus vanaisa Jurry Kuhse, isa Jürri Kuse ja poeg Jüri Kuuse, siis ei ole andmete töötlemise põhimõtted päris paigas);
- õpetab teile nime tõenäolist hääldust;
- võimaldab teie andmete põhjal teha nimeteaduslikke analüüse (ükski nimeuurija ei hakka analüüsima, palju pandi Marrysid, palju Marrisid, palju Marisid, vaid loeb need kõik üheks nimeks, mida nad ka olid).

100% töötavat reeglit ei saa loomulikult luua ja polegi mõtet, tekstilisi kommentaare saab alati erandjuhtudel juurde kirjutada.

Kogu eeltoodud jutt käib andmete töötlemisest ning põhinimekujust. **Kui kirjutate jutustava eluloo**, siis võib kirjutada tsitaatsõnana (kaldkirjas), et “1811. a hingeloendi järgi oli *Jurry* hingekirjas *Maddisse* nr 15 talus”. Kui ühest inimesest või talust on aga pikemalt juttu, on mõistlik need nimekujud ühte kohta koguda ning jutustavas tekstis kasutada vaid normitud nime.

Kuid **sugupuus, mis seinale panna**, kirjutada esisaks Jaani Jaagu asemel Jahni Jack, on asjatundmatu ning see võib tulla asjaolust, et tegija polnud nimede teema peale sugugi mõelnud. *Jahni Jack* jäägu tekstilisse ossa tsitaadina (kursiivis, jutumärkides vm viisil tavatekstist eristatuna).

Osad uurijad lähtuvad andmete esitamisel põhimõttest, et esikohale tuleb seada sünnissekandes olev nimekuju. Toon mõned kõigile tuntud näited, mille üle võiks sünnikande nimekuju propageerijad veidike mõelda.

- President Konstantin Pätsi sünnikandes ([EAA.1977.1.31:258](#)) on nimekuju vaid Константинъ (ainult kirillitsas – kust võtaksime siis ladina tähestikus nimekuju?).
- Admiral Johan Pitka on sünnikandes ([EAA.1233.1.26:107](#)) Juhhan.
- Kindral Johan Laidoner on sünnikandes ([EAA.1290.1.326:3](#)) Johann.
- Kirjanik Juhan Liiv on sünnikandes ([EAA.1256.1.616](#)) Joannes.
- Riigikohtu esimees Kaarel Parts on sünnikandes ([EAA.1260.1.47:18](#)) Karl.
- Lauljanna Aino Tamm on sünnikandes ([EAA.1288.1.57:20](#)) Anno, kirjandusteaduslikes uurimustes on tema sünnikande nimekuju alati kirjas Anu, kuna keele ja kirjandusega tegelevad inimesed on teadlikud eesti keele arenemise etappidest.
- Kirjanik Friedebert Tuglas on sünnikandes ([EAA.3172.1.48:8](#)) Wridebert.
- Helilooja Miina Härma on sünnikandes ([EAA.3148.1.133:66](#)) Mina.

Muusik Juhan Aavik (1884-1982) kirjutab oma mälestustes (“Muusika radadelt, I”) väga põhjalikult oma suguvõsast alates 18. sajandi lõpust. Tema tekstis esinevad Juhanid, Hendrikud, Jaanid, Mihklid, Peetrid, Marid, Liisud, Eevad, Anud jne. Vaevalt nad kõik olid sünnikannetes sellisena kirjutatud, kindlasti teadis aga Aavik haritud mehena, kuidas nende nimesid eesti keele reeglite järgi kirjutada.

Inimese põhinimekuju kujuneb tema elu jooksul ning sünnikande nimekuju pole mitte mingit põhjust idealiseerida. Nagu näeme, ei saanud Juhhanist alati Juhan. Seega isegi nimesid normides tuleb vaadata inimese andmeid komplekselt kuni tema surmani välja (perioodil, mil kirja pandud nimesid tuleks normida, sündinud inimesed on tänapäevaks kõik surnud).

Eesti kaasaegse (uue) kirjaviisi looja Eduard Ahrens oli ise pastor Kuusalus aastail 1837-1863. Huvitav on vaadata, et tema eelkäija, Jacob Hirschhausen kirjutas oma surmani sünnimeetrikasse nimesid *Liso, Julia, An, Josef, Maddis, Jagop*. Algul tegi sama ka hilisem keeleuendaja Ahrens, kuid varsti toimus tema kirjaviisis murrang. See ühtib täpselt tema eesti keele grammatika ilmumisaastaga 1843. On lausa päevapealt ([EAA.1216.1.262:119](#)) jälgitav, kuidas ta läks kirikuraamatute pidamisel üle uuele kirjaviisile. Kui enne kirjutas ta *Leno, Jubhan, Jagub*, siis alates 1844. aasta algusest *Kaarel, Peeter, Leeno, Liiso, Jaagub* jne. Kindlasti ei muutunud siis päevapealt nimede hääldus ning tegu pole eri nimedega. Ahrens lihtsalt oli mõelnud eesti keele arengule ning hakkas nimesid häälduspäraselt kirja panema. Sedasama peaksime tegema meie.

Mõned erandid jäid ka Ahrensi kirjaviisi, näiteks *Mik* ja *An*, kuid see toimus 165 aastat tagasi. Eesti keele kirjapanemine ei olnud loomulikult veel täiesti välja arenenud. Ei saa Ahrensi kirjapanekuid dogmatiseerida.

Enne oma surma kirjutas Ahrens sünnimeetrikasse viimaseks nimeks ([EAA.1216.1.263:173](#)) *Juhan*. Tema järeltulija kirjutas vaid kolm rida allpool nimeks *Jubhan*. Pole mingit põhjust selle õnnetu Juhani põhinimekuju, mida kasutada andmebaasis esikohal, sugupuu väljatrukkides ja mujal, kirjutada kujul *Jubhan*. Säilitama peaks sellise nimekuju lisaandmetes.

Ka Ahrensi hea sõber, kaastööline ja naaberpastor Schüdlöffel Jõelähtmes võttis uue kirjaviisi kirikuraamatutes kasutusele päevapealt. Kuni 1843. aastani on kasutusel *Jürri, Jubhannes, Jubhan, Peter, Niggolas, Jagop, Tönno, Lena, Marri, Liso*, 1844. a esimesest sissekandest ([EAA.1212.1.69:113](#)) aga *Töno, Jüri, Juhan, Jaagup, Liiso, Leena, Mari* jt. Tema järeltulijad kasutasid aga segastiili (*Tina*, aga *Triino, Jürri*, aga *Nigulas*).

Ahrensi tegevusest kirjakeele arendajana ning väljavõtteid tema grammatikast, mis puudutavad ka siin käsitletavat teemat, saab lugeda www.isik.ee/failid/Ahrensi_raamat.pdf. Täna siinkohal raamatu koostajat ja eessõna autorit Kristiina Rossi loa eest need osad avaldada!

Lisaks üks näide lausa 20. sajandist, kuidas eesnimesid ei saa võtta alati ühtemoodi. Nimelt kõneles mulle 12.09.2009 Hans Lööper Amblast (sündinud 1933 Amblas), et tema ristimise ajal oli pastor olnud poolsakslane¹ ning keeldus ristimisel panemast kirja isa valitud nime Ants ning kirjutas kirikuraamatusse ja sünniakti Hans. Koolivihikutesse kirjutas Hans Lööper ise aga alati oma nimeks Ants.

Paar sõna ka perekonnanimedest, kuna normimise vastased toovad seda tihti argumentiks – kas praegused Leppikud on siis vale nimega? Eesnimedel ja perekonnanimedel on põhimõtteline vahe – inimene, kes vastavat eesnime kandis, on ära surnud, perekonnanimed kestavad aga edasi. Kui üks suguvõsaharu on jäänud Karroks tänapäevani ja teine sama suguvõsa haru on Karu, siis pole mingit põhjust neid kõiki Karudeks nimetada, kusagil tuleb leida see murrangukoht, kust alates oma andmetes ühed inimesed kirja panna Karrodena, osad Karudena. Kui osad perekonnanime edasi kandjad on ka välja arenenud kirjakeele perioodil ehk alates 1920. aastatest kandnud perekonnanime Kasik, Jännes või Rebbane, siis võib ka nende samanimelised, kuid varem surnud esivanemad jätta selle nimega. Samas, kui enamus nende esivanemate järeltulijatest olid hiljem Kaasikud, Jännesed või Rebased, võiks tõsiselt kaaluda, kas sellist nimekuju ei võiks laiendada ka nende esivanematele.

¹ Tõepoolest tollane pastor Johannes Theodor Villberg (Villberg) asus 1939. a sakslasena Saksamaale.

Talunimed on samuti sellised, mis enamikus kestavad tänapäevani. Talunimede kirjutamise kohta on väärt lugemine [kohanimekomisjoni seisukohad](#).

Soovitan lugeda kogu selle teema kohta trükis ilmunud head kokkuvõtet – Kalle Kesküla tutvustust Üle Parbuse raamatust “Karja kihelkonna lood”. See artikkel ajalehest Meie Maa (31.07.2004) on saadaval [www.isik.ee/failid/Karja kihelkonna lood Keskula arvustus.pdf](http://www.isik.ee/failid/Karja_kihelkonna_lood_Keskula_arvustus.pdf). Esitan siinkohal sellest artiklist nimekirjutust puudutava osa. Tekstis mainitud Peeter Päll on juba aastakümneid Eesti juhtivaid onomastikuid ehk nimeuurijaid ning on ametilt Eesti Keele Instituudi peakeelekorraldaja. Täna seda siinkohal käesoleva kirjatüki läbi vaatamise ning asjalike märkuste tegemise eest!

Kalle Kesküla. Keeleteadlase kirjutatud raamatut on lahe lugeda

Ka Ülo Parbus on oma teadmisi innukalt genealoogia vankri ette rakendanud. Ma ei räägi ladusast lauseehitusest või kirjavigade puudumisest - selle raamatu väärtust tõstab hoopis enam vanade koha- ja isikunimede kaasaegne kirjaviis. Härra Parbus on iseseisvalt selleni jõudnud, et vanad nimed tuleb just niiviisi kirja panna, nagu neid kunagi ammu külla vabel kuulda võis. Püüan seda pealtnäha lihtsat mõtet veidi lahti seletada.

Paar aastat tagasi toimus Eesti Genealoogia Seitsis diskussioon vanade koha- ja isikunimede õigekirja teemal. Oli neid, kes kiriku raamatut pühaks pidasid ja seal kirjapandut idealiseerisid - et ikka Liso ja mitte Liisu ning ikka Johann ja mitte Juban. Aga oli ka teisitimõtlejaid, kes eesti keelt nii kirja panna tahtsid, nagu seda räägiti - kõnekeeles olid ju ikka Liisuja Juban ega mitte kuidagi teisiti.

Kogenumad uurijad on ammu märganud, et nime kirjutamine sõltus üsna paljudest asjadest. Eeskätt ajastust. Kõige vanemates, Rootsi-aegsetes kirikuraamatutes näeme tolaaegset eesti keelt oma Liisude ja Jubanitega. Siis aga tuleb meie kirjakeelde üha enam alamsaksa sugemeid, mida toosama "u" muutumine "o"ks ju eeskätt tähendab. Eks see olnud noorele tärkavale kirjakeelele võõramaise grammatika pealesurumine, mida teostasid Saksa soost ja saksakeelse hariduse saanud pastorid.

Teine oluline faktor oli kirjatöö tegija isik. Kui hingeloendi kirjutajaks sattus olema näiteks külakooli haridusega Eesti soost mõisavalitseja, võis hingeloendist leida nii maavillaseid Liisusid kui ka Jubaneid, needsamad inimesed aga said kirikuõpetaja käe läbi kirikuraamatusse kirja hoopis Saksa-pärasemaks. Isikust sõltus kõige enam aga käekiri - mõne endisaegse kirjutaja gooti kirja konksusid pole lihtne kokku lugeda (rääkimata sellest, et gooti kirja ka ilusas käekirjas raske lugeda on).

Genealoogia Seltsi Tallinna osakond kutsus tookord oma koosolekule asja üle aru pidama Eesti Keele Instituudi ühe juhtiva teaduri Peeter Pälli. Vaidlesime paar tundi, osales sadakond inimest, Peeter Pälli toel jäi peale seisukoht, et eesti keelt kirjutatakse nii, nagu hääldatakse - see laieneb ka vanade nimede väljakirjutamisele kaasaegses kirjaviisis. Kuigi Eesti Keele Instituut pole seda soovitusel veel grammatikareegliks vorminud, kasvab nimetatud põhimõtte järgijate arv üha. Ka mina võtsin kuulda sama soovitusel, kui Nasva ajalugu kirjastasin. Usun, et Ülo Parbuse raamatu mõjul väheneb ortodokssete kirikuraamatu-ümberkirjutajate hulk ja suureneb eesti keele kirjutajate hulk.